

De Romeinse Limes

Een Romeinse grens door Nederland

Korte lesomschrijving Nederland is meerdere keren onderdeel geweest van grote rijken. De eerste keer was 2000 jaar geleden toen de Romeinen de baas waren in een deel van Nederland. Wat heeft dat betekend voor Nederland? En wat vinden we er nu nog van terug in Nederland? Leerlingen zoeken in deze les antwoorden op beide vragen.

Titel De Limes, een Romeinse grens door Nederland **Vak/leergebied** aardrijkskunde en geschiedenis

Canonvenster De Romeinse Limes

Tijdvak 2 Tijd van Grieken en Romeinen (3000 voor Chr. – 500 na Chr.)

Doelgroep basisonderwijs groep 7 en 8 **Tijd/duur** 1 klokuur per vak

Groeperingsvorm individueel of in tweetallen

Leerdoelen

- De leerling kan de Limes in Nederland aanwijzen op een kaart.
 - De leerling kan vestigingsplaatsvoordelen van een stad noemen.
 - De leerling kan de werking van een aquaduct uitleggen (extra opdracht).
-

Benodigde voorkennis

- algemene kennis over de aanwezigheid van Romeinen in Nederland
 - de les over de Romeinse Limes kan als onderdeel van het vak aardrijkskunde worden uitgevoerd of als vervolg op de geschiedenisles over de Limes
-

Randvoorwaarden

- beschikbaarheid van atlas en kleurpotloden
 - eventueel: beamer of digitaal schoolbord om kaarten te projecteren
-

Beoordeling

geen

Lesactiviteiten

Activiteit 1: Introduceer het onderwerp

Inventariseer in een onderwijsleergesprek wat de leerlingen al weten over Romeinen in het algemeen en over Romeinen in Nederland in het bijzonder, bijvoorbeeld:

- Welke stad heeft een Romeinse oorsprong?
- Wanneer waren de Romeinen in Nederland?
- Waarom waren de Romeinen in Nederland?

Activiteit 2: Vul de werkbladen in

Leerlingen maken de opdrachten op de werkbladen. De extra opdracht is voor leerlingen die eerder klaar zijn met de andere opdrachten.

Activiteit 3: Bespreek de opdrachten na

Bespreek de antwoorden op de opdrachten na.

Bijlagen

- Werkblad De Romeinse Limes
 - Antwoordenblad De Romeinse Limes
-

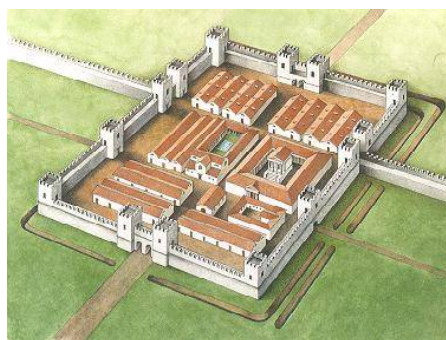

Werkblad De Romeinse Limes

Inleiding

Water voor het fort

Centurion Lucius Octavius staat op de uitkijktoren van de nieuw gebouwde legerplaats Noviomagus. Samen met zijn manschappen moet hij uitzoeken waar hij het beste drinkwater kan vinden. Vanaf de heuvel ziet hij de rivier de Waal in het noorden stromen. In het zuiden liggen uitgestrekte bossen. Lucius heeft het al gauw gezien. Drinkwater uit een rivier is gevaarlijk, teveel vervuild. Over de rivier ten noorden van de Limes kan ook niet. Daar wonen de gevaarlijke barbaren. In het zuiden zijn de mogelijkheden beter.

Langs de Rijn lieten de Romeinen op regelmatige afstand van elkaar wachtposten en legerkampen bouwen om hun gebied te verdedigen tegen vijandelijke invallen uit het noorden.

Er liggen wat beekjes in de hogere heuvels verderop. 'Geef mij maar de manschappen en de tijd en dan bouw ik een mooi aquaduct voor ons legerkamp', denkt hij. Enkele maanden later ligt er een waterleiding door de bossen. Genoeg voor het Tiende Legioen, bijna 6000 manschappen! Elk fort van de Romeinen langs de Limes moest zorgen voor vers drinkwater. Hier in Noviomagus was het een fluitje van een cent.

Nijmegen in het jaar 2015

Het oude Romeinse aquaduct bestaat niet meer. Maar je kunt een wandeling maken langs de oude loop van de waterleiding. Het mooiste is wanneer 's avonds de lichtjes aangaan. Dan zie je waar de waterleiding gelopen heeft. Een toeristische attractie is het, elk jaar lopen duizenden wandelaars de route.

Opdracht 1 Lucius Octavius

Lees de inleiding.

- a Wat is de taak van Lucius Octavius? _____
- b Waarom kan Lucius niet naar het noorden toe? _____
- b Waarom was de taak van Lucius bij Noviomagus een fluitje van een cent? _____

Opdracht 2 Werken met een landkaart

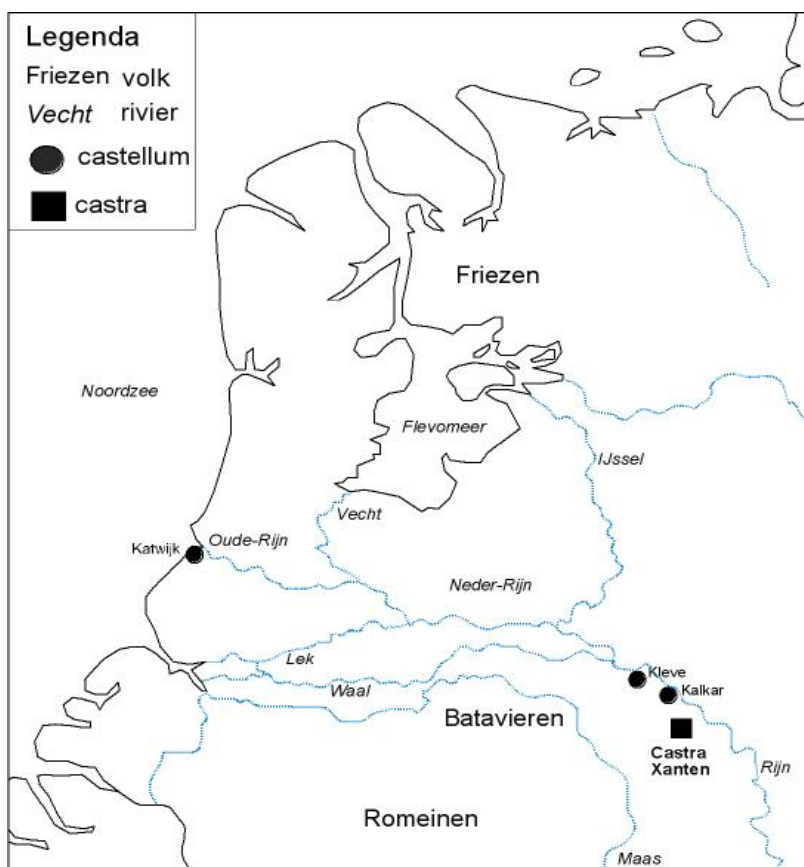
Gebruik bij deze opdracht de atlas, bron 1 en 2.

- Zoek met de atlas de plaatsen op waar een castellum lag (zie bron 1). Zet op de kaart van bron 2 een bolletje bij die plaats. Katwijk is al ingevuld.
- Trek een rode lijn tussen alle verschillende wachtposten en de legerplaatsen.
- Vul in. De rode lijn is de grens van het Romeinse rijk, deze grens noemen wij de _____
- Welke natuurlijke grens gebruikten de Romeinen om hun land te verdedigen? _____
- Wat is nu anders aan de vorm van Nederland? _____
- Hoe heet het Flevomeer nu? _____

Bron 1 Romeinse wachtposten (castella) en legerplaatsen (castra) in Nederland

1 Castellum Alphen aan de Rijn	8 Castellum Utrecht
2 Castellum Bodegraven	9 Castellum Valkenburg
3 Castellum Katwijk	10 Castellum Vechten
4 Castellum Kesteren	11 Castellum Vleuten
5 Castellum Leiden	12 Castellum Wijk bij Duurstede
6 Castellum Maurik	13 Castellum Woerden
7 <i>Castra</i> Nijmegen	14 Castellum Zwammerdam

Bron 2 Nederland ten tijde van de Romeinen

Opdracht 3 Castellum en castrum

a Wat is het verschil tussen een castrum, zoals Noviomagus, en een castellum? _____

b Op welk Nederlands woord lijkt het Romeinse castellum? _____

c Zoek het andere castrum op de kaart op. Hoe heet dit castrum? _____

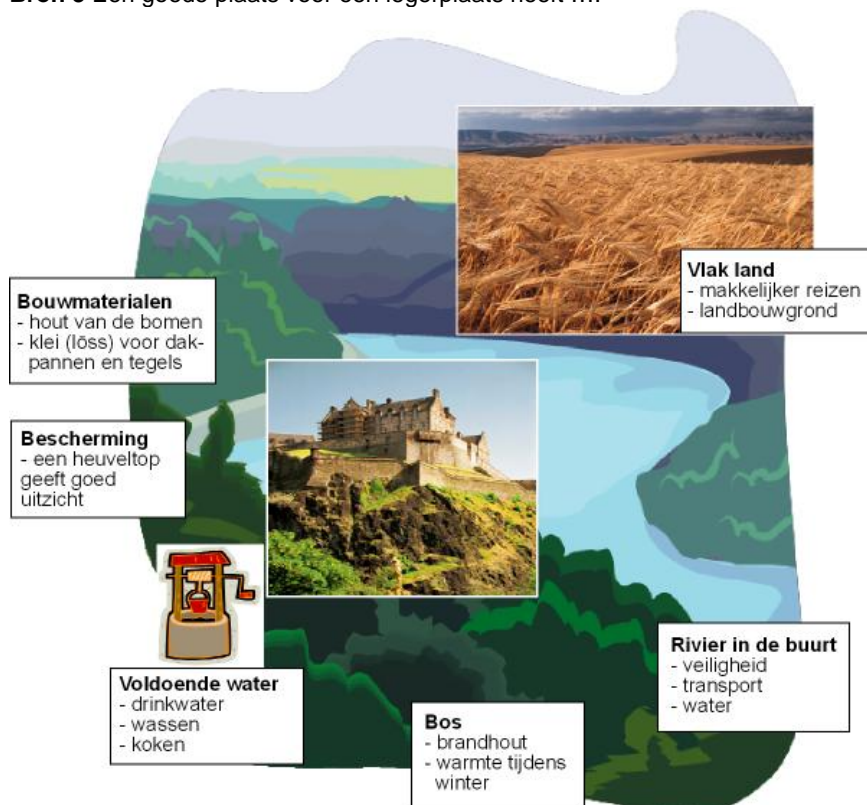
d Zoek Kleve, Kalkar en Xanten op in de atlas. Wat valt je op aan de ligging van deze drie plaatsen?

Opdracht 4 Noviomagus: de legerplaats Nijmegen

Bekijk bron 3. De Romeinen bouwden hun legerplaats (castrum) op de beste plek die ze konden vinden. Welke punten uit bron 3 komen voor bij Noviomagus (Nijmegen)?

- bossen voor _____
- _____
- _____
- _____

Bron 3 Een goede plaats voor een legerplaats heeft

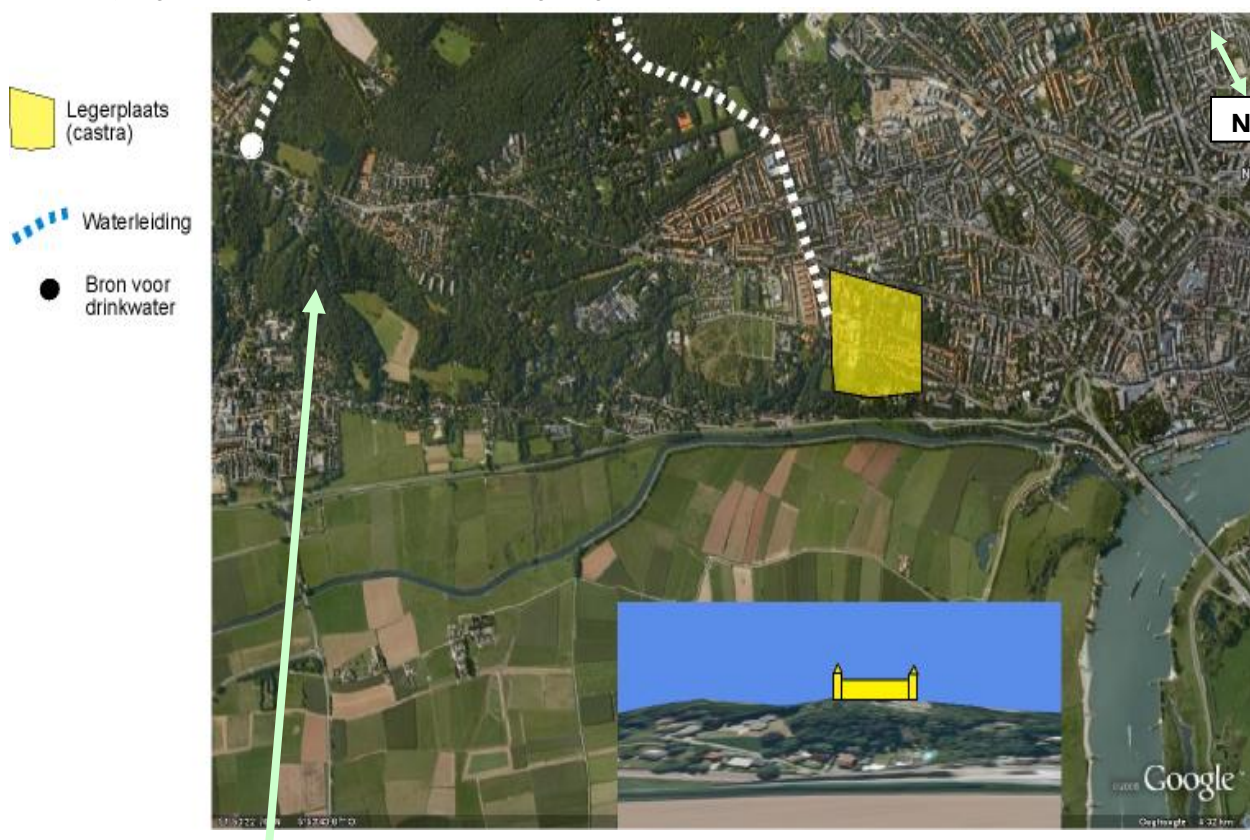

Opdracht 5 Directe omgeving van Noviomagus

Bekijk bron 4.

- Trek een streep van de woorden onder de kaart naar de juiste plaats op de kaart.
- Waarom bouwden de Romeinen hier een legerplaats (castrum) in plaats van een wachtpost (castellum)?

Bron 4 Nijmegen (Noviomagus) en de directe omgeving

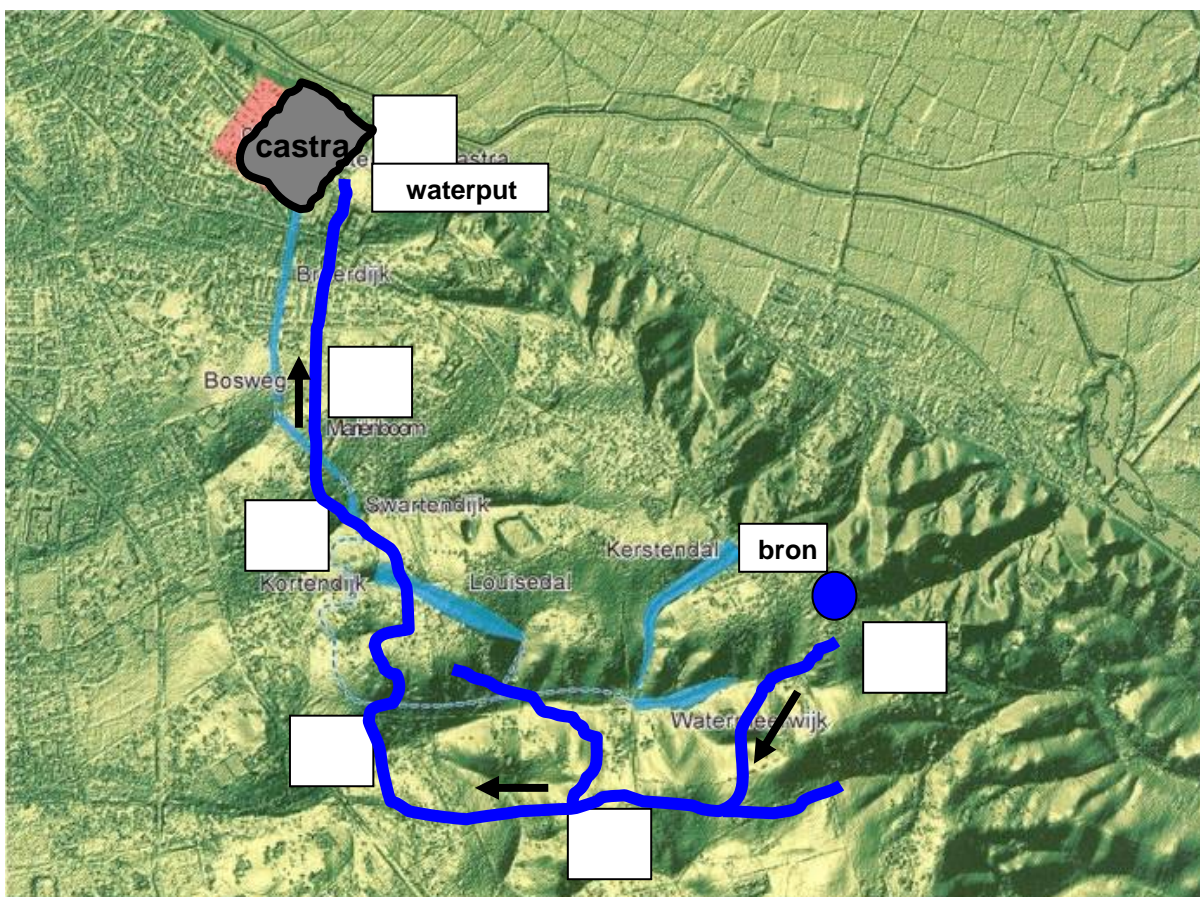
bouwmaterialen - heuvel - bos - rivier in de buurt - vlak land - water om te drinken

Opdracht 6 Het Romeinse waterleidingstracé voor Noviomagus EXTRA

Zo gemakkelijk als Lucius dacht een waterleiding aan te leggen, zo gemakkelijk ging dat niet. Er moest veel werk worden verzet.

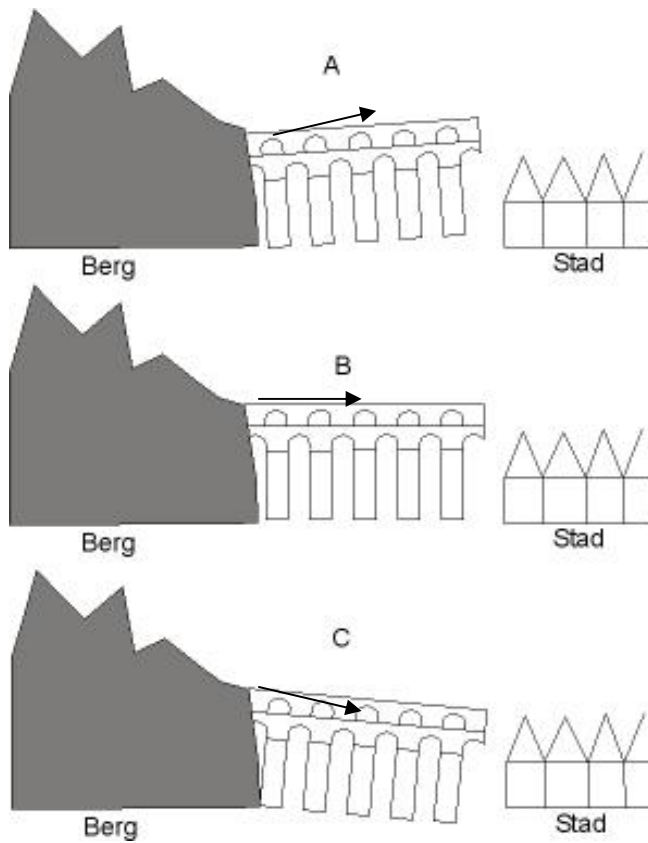
- Het water voor het castrum komt uit een bron. Zet de getallen in de goede volgorde in de kaart: +54 +64m +71m +77m +84m + 89m
- Wat is het hoogteverschil tussen de bron in het Kerstendal en de waterput bij het castrum? Gebruik atlaskaart Kleine Bosatlas 19/Basis Bosatlas 29/Grote Bosatlas 35 met Nederland reliëf (hoogteverschillen).
- In Nederland wordt drinkwater meestal uit de grond opgepompt. Waarom halen we het nu niet uit beekjes in de heuvels zoals bij Nijmegen?

- d De Romeinen vervoerden water over lange afstanden naar hun steden. Bekijk de drie tekeningen hieronder.

Welke situatie geeft aan hoe het water naar de stad werd vervoerd? _____

Leg uit waarom je dit antwoord hebt gekozen. _____

e Bekijk de foto. Waarom moest hier door de Romeinen een brug gebouwd worden?

f Het water werd aangevoerd door een aquaduct. Dat is de Romeinse naam.

Hoe zou je een aquaduct in het Nederlands noemen? _____

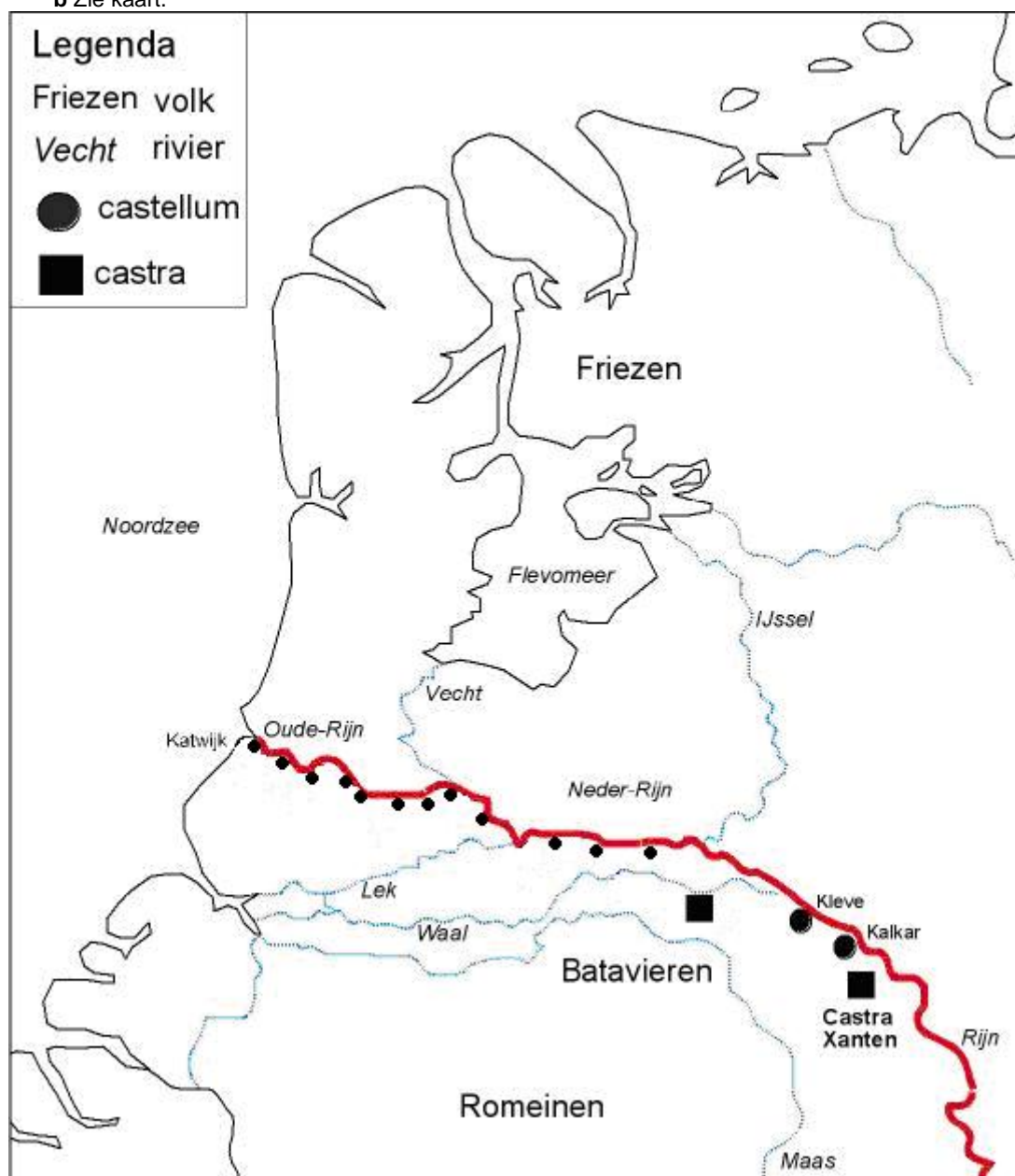
Antwoordenblad De Romeinse Limes

1 Lucius Octavius

- a om het fort van drinkwater te voorzien
- b in het noorden wonen de barbaren (Germanen)
- c er is drinkwater in de buurt in de heuvels ten zuiden van het fort (beekjes in de hogere heuvels)

2 Werken met een landkaart

- a Zie kaart
- b Zie kaart.

c de Limes

d de rivier de Rijn

e Verschillende antwoorden mogelijk bijvoorbeeld: de Zeeuwse Eilanden, Waddeneilanden, de Waddenzee hebben nu een andere vorm; de kustlijn is nu gelijkmatiger.

f het IJsselmeer

3 Castellum en castrum

a een castrum is een grote legerplaats, een castellum is een klein fort/kasteel of wachtpost

b kasteel

c Xanten

d ze liggen in Duitsland

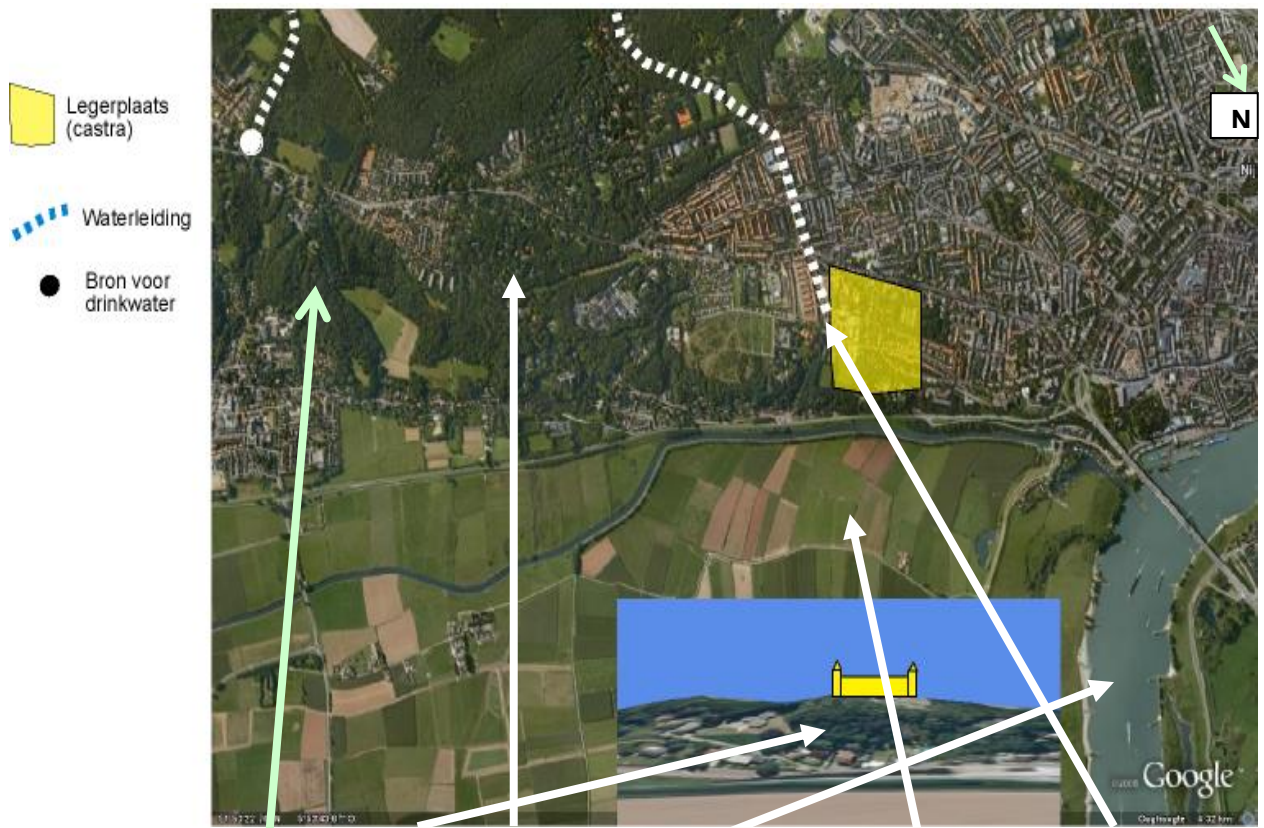

4 Noviomagus: de legerplaats Nijmegen

- bossen voor brandhout en warmte tijdens de winter
- water voor drinkwater, wassen en koken
- rivier in de buurt voor veiligheid, transport en water
- vlak land om makkelijker te reizen en als landbouwgrond

5 Directe omgeving van Noviomagus

- a Zie bron 4.
- b deze plek bood alle voorzieningen die een legerplaats nodig heeft, zoals water, hout en landbouwgrond. Voor een wachttorens is de ligging op een heuvel het belangrijkste zodat je het beste zicht hebt op de omgeving.

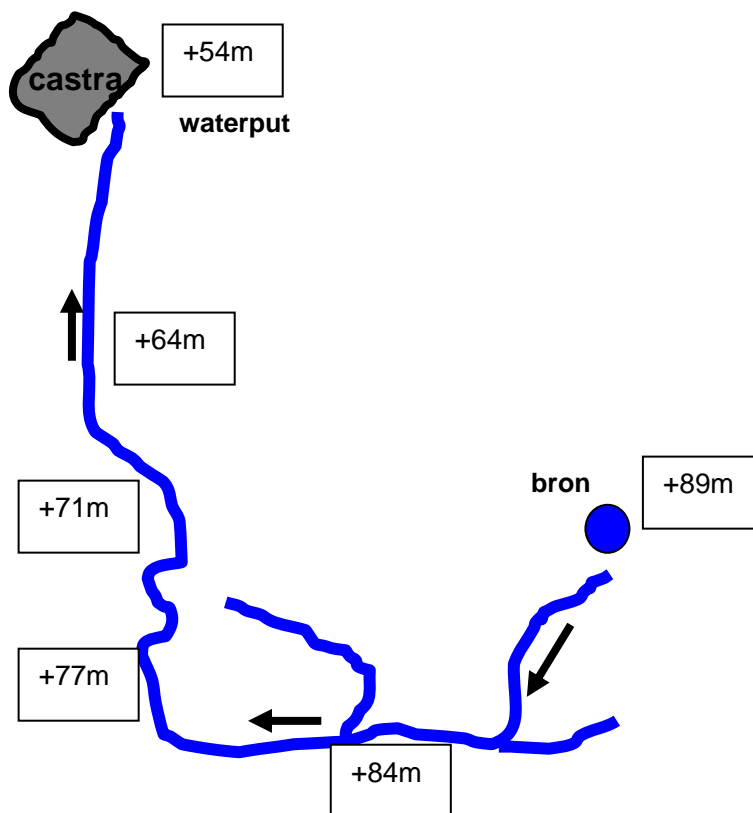

bouwmateriaal - heuvel - bos - rivier in de buurt - vlak land - drinkwater

6 Het Romeinse waterleidingtracé voor Noviomagus EXTRA

a -

b hoogteverschil is $89\text{m} - 54\text{m} = 35\text{m}$

c er zijn bijna geen heuvels in Nederland.

d situatie C, water stroomt naar beneden naar de stad toe.

e er moest een hoogteverschil overbrugd worden (in dit geval een rivierdal).

f aqua = water, ducere = leiden dus waterleiding.

